

VEÇANTITË NARRATIVE DHE KRONOTOPIKE „GJUMË MBI BORË“ RIDVAN DIBRA

Arsim HALILI¹

¹* Primary School „Sami Frashëri“, Lluçan, Bujanoc

*Corresponding author e-mail: arsim.halili@hotmail.com

Përmbledhje

Romani Gjume mbi bore i Ridvan Dibrës përfaqëson një prej krijimeve më të ndërlikuara të prozës bashkëkohore shqiptare, ku struktura narrative dhe ndërtimi kronotopik luajnë rol kyç në transmetimin e ideve filozofike dhe sociale. Ky studim synon të analizojë mënyrën se si autori përdor teknika narrative postmoderne – si fragmentariteti, rrëfimi i ndërprerë, Shkallët narrative, zhvendosja e niveleve narrative, monologu i brendshëm dhe intertekstualiteti – për të ndërtuar sa më qartë konceptin teorik narrative të këtij romani. Pastaj do të trajtohet edhe koncepti i kronotopit (sipas M. M. Bakhtin) zbatohet për të identifikuar mënyrën se si koha dhe hapësira ndërthuren në roman për të krijuar atmosferën metaforike të një bote të izoluar, të ngjashme me një “gjumë mbi bore” – një paralajmërim kundër apatisë dhe harresës kolektive. Metodologjia përfshin një analizë diskursive të tekstit në raport me konceptet e narratologjisë moderne dhe teorisë së kronotopit, duke krahasuar gjithashtu elemente stilistike me rrëfime të tjera bashkëkohore në letërsinë shqipe. Ky punim përpiqet të hedhë dritë mbi mënyrën se si Dibra ndërton një narrativë të ndërgjegjshme estetikisht dhe filozofikisht, duke e kthyer romanin në një hapësirë reflektimi për raportin individ-shoqëri, kujtesë-identitet dhe kohë-hapësirë.

Fjalët kyçe: *narracion, kronotopi, zhvendosje narrative, nivele narrative, shkallët narrative, hapësira, koha, ritmi narrative.*

Hyrje

Romani Gjume mbi bore i Ridvan Dibrës sfidon format tradicionale të rrëfimit dhe zhytet në univers letrar ku ndërthuren ngushtë koha, hapësira dhe struktura narrative. Diskursi narrativ në këtë roman karakterizohet nga fragmentariteti, ndërthurja e perspektivave dhe prania e një zëri autorial që shpesh luan me kufijtë mes realitetit dhe imagjinatës. Nga ana tjetër, ndërveprimi i kohës dhe hapësirës paraqitet si një element thelbësor për të kuptuar zhvillimin e ngjarjeve dhe karaktereve, duke krijuar një atmosferë që pasqyron tensionet ekzistenciale dhe sociale të kohës.

Nivelet narrative

Lidhur me teoritë narrative është fol mjaftushëm nga teoricienë të ndryshëm. Por paraprakisht duhet të evitojmë paqartësitë e çfardo niveli qofshin ato. Lidhur me modalitetet narratologjike në atë se çfarë gjejmë zbatim në një vepër letrare artistike, respektivisht në romane, kanë dhënë hipotezat e tyre teorike shumë teoricienë e në mesin e tyre edhe Gerard Genette i cili veç tjerash thekson: “*Propozojmë pa insistuar mbi arsyet për më tepër të qarta të zgjedhjes së termave të tillë, ta quajmë histori domethënëne dhe përmbajtjen narrative*

tillë mund të ndodhë në jetë me me një intesitet më të ultë dramatik, ose përmbajtje ndodhish , rrëfimi saktësisht shënjeshti ,e thëna, diskursi , apo vetë teksti narrativ dhe rrëfimtaria, akti narrativ e prodhues me zgjerim , tërsia e situates reale ose fiktive në të cilën zë vend . “²⁸

Në romanin “ Gjumë mbi borë” të Ridvan Dibrës, narratori i brendshëm apo homodigjetik. Që nga antika, pamë se ekzistojnë mendime të ndryshme rreth rrëfimit, por në teoritë moderne, me ritjen e numrit të studiuesve të narratologjisë, domosdo, janë shtuar edhe mendimet rreth çështjes së narratorit dhe të të rrëfyerit. Rrëfimi është shpirti i një teksti narrativ. Pa rrëfim, nuk ka ngjarje, nuk ka histori dhe është e pamundur të realizohet shkrimi i një teksti në prozë pa pasur një narrator. Libri që nuk rrëfen asnjë rrëfim, vret! Mungesa e rrëfimit, do të thotë vdekje”²⁹. Duke qenë se në këtë roman mësuesi është vetë pjesë e ngjarjes që rrëfen. Ai rrëfen historinë nga perspektiva e tij personale.

Rrëfimtari është njëri nga personazhet e tregimit. Rrëfimi është subjektiv, dhe shpesh ka elemente të vetë-reflektimit, ndërgjegjes dhe fantazisë, konsiderohet se e përmbush elementin për t’u cilësuar se bart nivelin narrativ intradiegetik (narrator, brenda tregimit që rrëfennë vetën e parë). Duke qenë se mësuesi personazh protagonist ai në disa raste edhe rrëfen histori të ndodhura : “*U deshën vetëm dy tri ditë dhe me Drenin kuptoheshim vetëm pa qenë nevoja e fjalëve . Me shikime merrja veç me shikime , pa qenë nevoja e fjalëve. Me shikime merrja vesh si ai “ sot nuk I kam ba detyrat mësues”, apo “ nesër nuk kam me ardhë në shkollë: Ashtu siç mjaftonin shikimet që ai t’I kuptonte në çast kërkesate mia për “ një paketë ciigaresh te dyqani I Fshatit ”*³⁰

Në disa pjesë të romanit, rrëfimi ka tone surrealistë, psikologjike dhe metafikive, që e bëjnë lexuesin të pyes për besueshmërinë e narratorit. Kjo është një strategji narrative e autorit për të thelluar përjetimet ekzistenciale dhe filozofike të personazhit. Roli i Mësuesit si personazh dhe narrator: Ai është protagonist kryesor i romanit. Përfaqëson njeriun që kërkon kuptimin e ekzistencës në një botë absurde dhe të ftohtë. Reflektimet e tij shpesh kalojnë në dimensionin metafizik, ku realiteti dhe ëndrra ndërthuren.

Zhvendosja e pozitive narrative në romanin “ Gjumë mbi borë”

*“Shndërrimi i vetës domethënë ndryshimi i marrëdhënive midis rrëfimitarit dhe ngjarjes së tij- pra edhe konkretisht ndryshimi i rrëfimitarit, është e qartë se kërkon ndërhyrje më të madhe dhe më të qëndrueshme dhe më shumë mundësi sjell me vete edhe pasoja më të mëdha”*³¹

Çështja e zhvendosjes së pozitës narrative nga rrëfimtari homodigjetik, zhvendoset te rrëfimtari heterodigjetik, pra personazhi i vetës së parë, zhvendoset në vetën e tretë. Në romanin “Gjumë mbi borë” të Ridvan Dibrës, Mësuesi si rrëfimtari dhe personazh protagonist rrëfen ngjarjen e një personazhi tjetër të shkallës së dytë quajtur Pushkin.

*“ Ka mbaruar misri, shokë! I gjithi, Asnjë kokërr , për be nuk ka tepruar... Bie miu në hambarët e kooperativës edhe ee thyen kokën. Kokën mee gjithë koqet. Ha-ha-ha!... Deri në pranverë , nuk do të kemi bukë misri. As në vend të ëmbëlsirës. Qajeni me bukën e misrit shokë. Siç e kemi qarë dikur bukë e grurit. Vetëm bukë thekre qysh sonte. Vajtojnëjini me lot e me oi -oi ëndrrat erotike ”*³²

²⁸ Gerard Genette , Figura III, Dy lindje & Dy perëndime , Elbasan, 2017, fq 76.

²⁹ Tzvetan Todorov, Poetika e Prozës, SH B Panteon-Shtëpia e librit, Tiranë, 2000, f. 35.

³⁰ Ridvan Dibra , Gjumë mbi bore, Onufri, Tiranë, 2016, fq 18.

³¹ Gerard Genette, Diskursi I ri i rrëfimit. Dy lindje & Dy perëndime , Elbasan, 2014, fq 77.

³² Ridvan Dibra , Gjumë mbi bore, Onufri, Tiranë, 2016, fq, 38.

Syzheu

“Syzheu është rrjedha artificiale (letrare) e ngjarjeve. Pra kursi i jetës bëhet diskurs i veprës. Ndryshe ndodhin ngjarjet personazhit e ndryshe i paraiqten lexuesit. Ngjarjet realisht ndodhin në linjën a,b,c, ndërsa në rrëfim ato mund të paraqiten në katër mënyra: normale,(ndjek linjën a-b-c: fillim -mes-fund) mënyra analeptike (c-b-a: fund-mes-fillim) mënyra e tretë analeptike (a-c-b : fillim – fund- mes) , mënyra in media res, futet drejt e në thelb (b-c mes -fund). ”³³

Natyrisht se shkrimtarët nuk mund të ndjekin të gjitha linjat brenda një romani. Përcaktohen varësisht nga konteksti dhe qasja narrative në një vepër letrare. Një gjë të tillë do të shohim se cilës linjë syzheike iu ka qasur Ridvan Dibra në romanin “ Gjumë mbi borë”. “Romani Gjumi mbi borë, rrëfëhet nga fillimi deri në fund prej perspektivës onirike. Në të ka dy linja: mbetja e mësuesit të bllokuar në borë dhe kujtimet që i vijnë ndër mend, çfarë ka ndodhur me të në fshat. Këto gërshetohen me njëra- tjetrën dhe sillen bukur në roman, të ndihmuara nga gjendja klimaterike e mjedisit ku vendoset personazhi, (bora) dhe gjendja fizike, përgjumja që i provokon ky mjedis.

Rrëfimi është në vetën e parë dhe në këtë rast, ligjërimi i personazhit shihet jo më në raport me personazhet e tjerë, por me mendimet e brendshme të tij. Është tipike kjo e Dibrës, i cili shqetësohet nga e padukshmja, sidomos ajo brenda tij, që përbën spektaklin më të dëshirueshëm e më të urrejtshëm njëkohësisht. Rrëfimi nis me mësuesin që përgjërohet: “Dua të fle! Kam nevojë të fle! Veç një sy gjumë ju lutem!”. Megjithëse e kishin porositur që ditët e para të mbërritjes në fshat: “Kurrë nuk duhet të flesh mbi borë! A more vesh? Kurrë!”. Këto porosi ishin si një lloj “mirëseardhjeje për msusin e ri prej Qytetit”. Kjo linjë, prezantohet duke sjellë emrat, datat dhe vendet e njerëzve që kishin ngrirë në bore”.³⁴

Retorika dhe çështje narrative funksionale dhe fikzionale

“Përmes gjuhës poetike, materializohet e funksion sistemi i ideve, i temave ,i motiveve, i mendimit. Sipas Jan Prandovskit përmes fjalës njeriu ka sunduar kohën dhe hapsirën;ajo cilësohet fuqi magjike , merr jetë e fiton dinamizëm të veçantë: gjërat e largëta e të pa ekzistueshme afrohen e na duken fare të afërta konkret.”³⁵ Kur jemi te romani “ Gjumë mbi borë” të Ridvan Dibrës çështjet retorike mund të mbarështrohen në dy rrafsh funksionale retorike atë reale apo deri diku historike , dhe fikzionale . Ndonëse gjatë gjithë leximit të veprës nuk kemi asnjë reference historike , mbështetur në data të caktuar ,megjithatë nuk mund të thuhet për njerëz këtë rast personazhe si është dialogu i ministrit me babain e mësuesit: “ Ministri : Djalë i vetëm the? E pastaj ? Nuk më duket ndonjë heroizëm i madh të kesh veç një djalë “³⁶

Duke qenë se romani nënkuptohet se ka elemente biografike, ngjarja edhe e apostrofuar më lart por e gjatë gjithë kohës I referohet periudhës së sistemit monist, kur mësuesit emroheshin direct me rekomandë të pushtetit politik dhe nuk lodheshin për vendin dhe gjendjen në familje e kështu me radhë . Ndonëse duhet pranuar se në këtë roman është paksa vështirë të ndahen ato veprime retorike reale dhe fikzionale megjithatë duhet theksojmë një gjë sipas Ag Apollonit: “Romani Gjumi mbi borë, rrëfëhet nga fillimi deri në fund prej perspektivës onirike. Në të ka dy linja: mbetja e mësuesit të bllokuar në borë dhe kujtimet që i vijnë ndër mend, çfarë ka ndodhur me të në fshat. Këto gërshetohen me njëra-

³³ Ag Apolloni , Paradigma e Proteut, OM , Prishtinë, 2012, fq 119.

³⁴ Seminari Ndërkombëtar për Gjuhën , letërsinë dhe Kulturën Shqiptare, Revistë 38 , vëll 2, Teuta Dhima Fq, 257

³⁵ Anton Nikë Berisha, Teksti poetike,Rilindja , Prishtinë, 1985, fq 101

³⁶ Ridvan Dibra, Gjumë mbi bore” Onufri , Tiranë, 2016, fq 22

tjetrën dhe sillen bukur në roman, të ndihmuara nga gjendja klimaterike e mjedisit ku vendoset personazhi, (bora) dhe gjendja fizike, përgjumja që i provokon ky mjedis”³⁷

Në parantezë do të bëjmë dallimin mes retorikës historike dhe fikSIONIT në këtë rast studiuesi Ag Apolloni shprehet tekstualisht : “Shikuar nga plan ekstrem , as historia nuk mund ta thotë të vërtetën , por meqëajo kursehet nga dekoret stilistike është me të vërtet letërsia ... Për fikSIONIN më e rëndësishme është imagjinata , fantazia, sesa fakti “³⁸ Në romanin Gjumi mbi borë të Ridvan Dibra gjenden disa detaje që janë të tipit fikSIONALË, pra të krijuara nga autori, dhe që nuk pretendojnë të jenë përshkrime dokumentare apo historike të hollësishme. Duke qenë se fshati fshati si ambient, gjatë gjithë rrëfimit mbetet enigma, kurse bora ndërton kurthet më të mëdha se njerëzit. Ambienti dramatik i borës që përbën metaforë, “kurthe” dhe frikë, është një konstrukt fikSIONAL, që shërben për të pasqyruar ide dhe atmosfera, jo domosdoshmërisht një fshat konkret historik me dokumentim. Fraza e njohur në këtë roman : “ Kurrë mos të flesh mbi borë ... Edhe nëse ndihesh i lodhur për vdekje”³⁹

Në këtë referencë për narratorin , mund të ketë diçka faktike, megjithatë për lexuesin mund të ketë edhe aspektin tjetër fikSIONAL, për arsye se në kushte normale , për pushim normal askush nuk ka nevojë të bëjë gjumë , në një hapësirë , ku bora nuk është gjë tjetër në këtë rast pos metaforë. Çështje tjera fikSIONALE që mund të konceptohen në këtë roman janë si Në shumë pjesë, ndodh që personazhi bisedon me figura që mund të jenë kujtime, fantazma apo shfaqje të ndërgjegjes. Këto janë elemente tipike të fikSIONIT ONIRIK (të ëndrrës) dhe metafizik, ku bota materiale ndërthuret me shpirtëroren.

Kur diskutohet për çështje retorike, nuk mund të anashkalohej edhe përdorimi I figurave stilistike në një vepër letrare. Studiuesi Ag Apolloni lidhur me figurat shprehet : “ Figura fillimisht , është konsideruar zburim retorik, apo stoli gjuhësore, kurse më vonë stilistika e kupton si element immanent të tekstit letrar , pa të cilin letërsia nuk Meriton të quhet e tillë”⁴⁰

Sigurisht se ligjërimi stilistik në vepra letrare është ndërtuar përmes këtyre figurave letrare si metonomia, metafora, krahimi , antiteza , hiperbola e disa të tjera meqëllim që teksti letrar të jetë i një niveli më të lart artistik dhe estetik. Para se të ilustronim me shembuj praktik nga romani “ Gjumi mbi bore të Ridvan Dibrës , le t’I referohmi qasjes së studiueses së Mieke Bal lidhur me disa nga çështjet narrative retorike në një vepër letrare në prozë

Metonomia metaforike (Në tekst hasim vetëm elementet krahasuese, që janë rezultat i natyrës metaforike).

Metaforat e sistematizuara (Secila seri është ndërtuar mbi parimin e afërsisë. Seritë ekuilibrojnë njëra-tjetrën)

Metaforat metonomike (Ato formojnë përshkrim koherent që, nëse i marrim si tërësi që nëse i marrim tërësi, është krahasimi i objektit që krahasohet me të)

Seria e metaforave (Ky përshkrim zgjerohet vazhdimisht pa iu referuar elementit krahasues)⁴¹

Duke qenë se romani “ Gjumi mbi borë” e Ridvan Dibrës , krahas ndërtimit narrativ mjaft kompleks, autori brenda romanit të tij nuk përjashton , mund të thuhet se prania e figuracionit stilistik e bënë romanin , estetikisht dhe artistikisht të arrirë në një nivel tjetër. Përmes disa shembujve të mëposhtëm do t’i referohemi praninë e disa figurave si: metonomisë metaforike.

³⁷ Seminari Ndërkombëtar për Gjuhën , letërsinë dhe Kulturën Shqiptare, Revistë 38 , vëll 2, Teuta Dhima Fq, 257

³⁸ Ag Apolloni, Paradigma e Proteut , OM , Prishtinë, 2012, fq 203-204.

³⁹ Ridvan Dibra , Gjumi mbi bore, Onufri, Tiranë, 2016, 8.

⁴⁰ Ag Apolloni, Paradigma e Proteut, vep e përmendur fq 225.

⁴¹ Mieke Bal, Narratologjia (Hyrje në teorinë narrative) Artini, Prishtinë, 2021, fq 74-75.

“Gjumi nis të merr tiparet e një pushtimi, pushtimi të bardhë paqësor”⁴²

“Përderisa edhe gjarpri, edhe kafshët tjera, flenë në dimëre në bore, pse u dashka që unë-medeomos!- të rri zgjuar”⁴³

Autori nuk e përjashton bile mund të thuhet se tekstin letrar e mvësh me plotë elekuencë me metafora.

“Një shtrat të rehatshëm me shtrojë dëbore dhe me një mbulesë të hollë muzgu përsipër”⁴⁴

Në roman nuk përjashtohen edhe antitezat: *“Çdo e keqe sjell një të mire mbas vetës”*

Prania e ironisë në romanin “Gjumë mbi borë” Ridvan Dibra

Mbi konceptin retorik të ironies dihet që në lashtësi, natyrisht janë dhënë përkufizime të shumta në këtë drejtim. Sigurisht se kur flitet për ironin dhe praninë e saj atë e hasim në seclin zhanër letrar dhe gjatë gjithë kohës gjatë antikiteti deri sot. Një përkufizim lidhur me këtë figure e hasimehde në librin e studiueses së re Eronita Këqiku e cila shprehet:

“Termi ironi është i lashtë sa i përket etimologjisë së tij. Nga ato që I kanë mbijetuar kohës, termi shfaqet së pari në antikitetin grekë Platonidhe Demosteni, pastaj në atë romak te Ciceronidhe Kuntiliani, te këta të fundit ironia shënohet një figure retorike dhe një mënyrë ligjërimit, për pjesën më të madhe të së cilës kuptimi ishte I ndryshëm nga fjalët.”⁴⁵

“Mos me fjet mbi borë! Edhe nëse bora bahet e dashtun porsì prehni i nanes. A si gjoksi i të dashtunës. Ku ke nevojë me mbështet kryet herë mbasë here.”⁴⁶

Ironia qëndron pikërisht në kundërvënien midis pamjes dhe realitetit: Bora përshkruhet si e “dashur”, si “prehni i nënës” — imazhe ngrohtësie, dashurie dhe jete. Në të vërtetë, bora është simbol i ftohtësisë, vetmisë dhe vdekjes. Pra, autori përdor një ton përkëdhelës dhe romantik për të folur për rrezikun dhe ftohtësinë. Kjo krijon ironi poetike: gjëja që duket ngrohtë e mikpritëse (bora) është pikërisht ajo që të shuan. Këtu ironia bëhet filozofike: e rrezikshmja vishet me petkun e së bukurës. Këtu ironizon narratori në raport me ngjarjen

Në rastin tjetër Ridvan Dibra ironizon në raport me dialogun mes personazheve:

Nuk është ndonjë heroizëm i madh të kesh veç një djalë. Edhe unë kam vetëm një grua dhe nuk ankohem....Ky problem zgjidhet lehtë shok. Futju punës dhe bëjë një djalë tjetër. Dukesh në formë dhe ende i ri. Tani ik dhe njofto të futet pritësi i radhës. Edhe mos harro: nisja punës menjëherë. Hi-hi-hi...”⁴⁷

Autori Dibra këtu e shfrytëzon mjaft mire ironinë mes personazheve në këtë rast Ministrit të periudhës komuniste në Shqipëri me prindin e mësuesit tani më të moshuar. Ministri ironikisht kërkon diçka që në praktikë nuk mund të realizohet e ai gjithë bisedën e kthen në tallje.

Hapësira vepruese në romanin “Gjumë mbi bore” të Ridvan Dibrës

Shkrimtari në veprën e tij pos asaj që krijon përmes diskursit të narracionit, pozicioni e tyre, rolin aktiv dhe pasiv, e gjitha kjo nuk mjafton. Një vepër mbarështrohet kur personazhet kanë hapësirë e tyre të veprimit në kohë dhe të vendit në të cilat zhvillohet ngjarja apo ngjarjet që krijohen gjatë diskursit narrativ. Le të definojmë se çfarë toposi më konkretisht. “Toposi” (nga greqishtja topos – vend) nënkupton hapësirën ose vendin ku zhvillohet veprimi i romanit.

⁴² Ridvan Dibra, *Gjumë mbi bore*, Onufri, Tiranë, 2016, fq 26.

⁴³ Po aty fq 20

⁴⁴ Po aty, fq 7

⁴⁵ PHD, Eronita Këqiku, *Arti I Brikolazhit*, Bard Books, Prishtinë, 2024, fq 41.

⁴⁶ Ridvan Dibra, *Gjumë mbi bore*, Onufri, Tiranë, 2016, fq,8

⁴⁷ Po aty fq 22.

Por në letërsi, toposi nuk është vetëm një vend gjeografik — ai përfshin atmosferën, kuptimin simbolik dhe mënyrën se si hapësira ndikon në personazhe dhe ngjarje.

Duke qenë se në hapësirat vepruese topike përveç entererit dhe eksterierit disa shkrimtarë edhe hapisës boshe jo vetëm në kuptimin e vendit konkret, por ehë për arsye të tjera andaj mund të thuhet Hapësira boshe në toposin e një romani është një element që flet për mungesë, për heshtje, për atë që nuk thuhet — një pasqyrë simbolike e boshllëqeve shpirtërore, shoqërore apo ekzistenciale të personazheve dhe botës së tyre. Më konkretisht le ti referohemi shembujve si : Në romanin “Procesi” të Franz Kafkës, hapësirat shpesh janë të ftohta, pa dritë, pa identitet — gjykatat, korridoret e pafundme, dhomat pa dritare. Këto hapësira “boshe” përfaqësojnë absurditetin, paqartësinë dhe mungesën e drejtësisë — pra, boshllëku i botës moderne.

Në një roman shqiptar, p.sh. “Kronikë në gur” e Kadarese, boshllëqet hapësinore (shtëpi të rrënuara, rrugë të braktisura nga lufta) mbartin ndjesinë e pasigurisë dhe humbjes historike. Por le të shohim më konkretisht se shkrimtari Ridvan Dibra I referohet në narrativeën e tij kësaj hapësire vepruese : Bunkerët e kohës komunizmit të cilët janë hapësira që ngjallin ftohësi , betonizim jo vetëm në kuptimin praktik të hapësirave ku jetonin njerëzit , por edhe betonizimi i kolektivitetit se asnjë hap nuk mund të bëhej jasht asaj oaze pa urdhërat e paritsë këtë rast partisë komuniste. Fundja bunkerët janë cilësuar si vepra më absurd e investimeve në vend për një luftë thuaj se imagjinare për kohën kur u ngritën gjithandej.

*“ Bunker pra. Mbi njërin prej këpurdhave të betonta, të cilat ndeshej gjithandej, nëpër Fshat e për rreth tij. Gjithkund. ”*⁴⁸

Entereri

Enterieri si hapsirë e brendshme ku personazhet veprojnë , ku autori mbarshtron narrativeën e tij brenda kësaj topike nuk përjashtohet edhe nga autori Ridvan Dibra. Duhet theksuar se ambientet e brendshme të hapësirës së brendshme janë përqëndruar kryesisht në objekt privat , apo ndonjë institucion lokal brenda në fshat ose fare pak në qytet përjashtim zyra e ministrit ndonëse nuk jepen shumë përshkrime me zyrën e ministrit. Kur jemi te enterieri autori ku e ku bënë përshkrime të objekteve e në disa raste mbase përqëndrohet te veprimet e personazheve.

*“Dhe librat e bibliotekës së shkollës ishin të shumtë, të llojllojshëm. Kurrë s’do të kisha besuar që një bibliotekë shkolle në një fshat të largët e të thellë malor, mund të ishte kaq e pasur”*⁴⁹

Ekstereri

Edhe në romanin Gjumë mbi bore vërehen mjaftushëm hapisëra vepruese të jashtme të cilat duhet thenë kryesisht dominohen nga ato vende rurale , dhe sit ë tilla kryesisht shfaqen gjatë stinës së dimrit. Sigurisht se të tilla vendbanime kishte vështërsi ishin të shumta për banorët që jetonin ato. Në romanin e Dibrës hapësira e eksterierit është fokusuar kryesisht në ndonjë rrugë, fushë, apo rreth objekteve në fshat.

*“Kurse kur u nisa nga Bicajt drejt Fshatit, që drekë, një ditë e bukur dhe plot diell. Bora që kishte rënë pa pushim gjithënatën e kaluar, ngjasonte me një gëzof të bardhë e të trashë hedhur mbi gjithçka , asnjë fije erë s’I trazonte qimet atij gëzofi. Ditë e mrekullushme për udhëtimin tim.”*⁵⁰

⁴⁸ Ridvan Dibra , Gjumë mbi bore, Onufri, Tiranë, 2016, fq 108

⁴⁹ Ridvan Dibra , Gjumë mbi bore, Onufri, Tiranë, 2016, fq,28

⁵⁰ Po aty fq 48

Personazhet

“Personazhet në një vepër letrare narrative mund të portretizohen duke filluar që me emër , mirëpo mund të jenë edhe të shënuara në mënyra të ndryshme. Ata ndonjëherë zhvillohen , ndonjëherë vetëm jipet një prerje, një moment në jetën e tyre , mirëpo karakteret e tyre gjithmonë përbëjnë zemrën e një tregimi.”⁵¹

Në romanin “Gjumë mbi borë” të Ridvan Dibrës, personazhi i mësuesit paraqitet si një figurë komplekse, e përzier mes realitetit dhe absurdit, tipike për stilin postmodern të autorit. Disa nga tiparet kryesore të këtij personazhi janë:

Mësuesi paraqitet i izoluar, i lodhur dhe shpesh i zhgënjyer nga jeta dhe shoqëria. Ai duket sikur jeton në një realitet që nuk i përket më, ku ndjen një lloj boshllëku të pazbërthyesëm. Kjo vetmi përçohet si në komunikimin me veten, ashtu edhe në marrëdhëniet me të tjerët. Personazhi shpesh humbet në reflektime të thella, ku përzihet ironia, absurdi dhe një lloj metafizike. Përmes tij Dibra trajton tema ekzistenciale si absurditeti i ekzistencës, kuptimi i jetës, harresa dhe identiteti.

Mësuesi bëhet një zë për shqetësimet filozofike të romanit. Në shumë fragmente, ai shfaqet si një intelektual i zhgënjyer, i pazot të ndikojë më në realitetin përreth. Ai e sheh veten si të parëndësishëm, të harruar dhe të përjashtuar nga rrjedhat shoqërore, gjë që kthehet në një lloj satire të hollë ndaj pozitës së intelektualit në shoqëri. Ashtu si gjithë romani, edhe mësuesi lëviz në një hapësirë ku kufijtë midis reales dhe ireales treten. Përjetimet e tij shpesh janë të çuditshme, të paqarta ose të mbështjella me humor të zi. Kjo i jep personazhit një dimension grotesk dhe njëkohësisht tragjik. Megjithëse intelektual, personazhi paraqitet i ndjeshëm, i lënduar dhe i pambrojtur përballë absurdit të jetës. Ai është njëherazi i mençur dhe i rrënuar, i reflektuar dhe i humbur. Kjo brishtësi e bën një nga figurat më njerëzore të romanit.

Përfundim:

Romani Gjumë mbi borë i Ridvan Dibrës shfaqet si një model i veçantë i prozës bashkëkohore shqiptare, ku ndërthuren në mënyrë koherente teknikat narrative postmoderne me një konceptim të thellë filozofik të kohës, hapësirës dhe identitetit njerëzor. Analiza e bërë dëshmon se struktura narrative e veprës e mbështetur në fragmentaritet, ndërthurje perspektivash, zhvendosje të niveleve rrëfimore dhe onirizëm krijon një tekst kompleks, por tepër funksional në shpalosjen e krizës ekzistenciale të personazhit kryesor. Po ashtu, ndërtimi kronotopik, i përqendruar rreth hapësirave të ftohta, të izoluara dhe të mbërthyer nga bora, jo vetëm sa përforcon atmosferën metaforike, por edhe konkretizon përplasjen mes individit dhe realitetit shoqëror.

Nëpërmjet gërshetimit të elementeve retorike, figuracioneve stilistike dhe ironisë, Dibra arrin të krijojë një univers letrar ku realja dhe fiksionalja nuk dallohen më qartë, por bëhen pjesë e të njëjtit proces të përjetimit dhe interpretimit. Mësuesi, si figurë qendrore, shndërrohet në një simbol të njeriut modern të lodhur, të zhvendosur dhe të lëkundur nga tensionet e botës së jashtme dhe asaj të brendshme. Atmosfera onirike dhe ritmi i brendshëm i rrëfimit e bëjnë këtë roman jo vetëm një narrativë mbi izolimin fizik e shpirtëror, por edhe një reflektim mbi fatin kolektiv, kujtesën dhe harresën. Në përfundim, mund të thuhet se Gjumë mbi borë është një dëshmi e fuqishme e kapacitetit transformues të letërsisë moderne shqiptare. Përmes një ndërtimi estetik të kujdesshëm dhe një diskursi të thelluar filozofik, Dibra arrin të krijojë një tekst që fton lexuesin në një lexim aktiv, interpretativ dhe shumëplanësh. Ky roman mbetet një kontribut i rëndësishëm në studimet narrative dhe kronotopike, duke ofruar mundësi të reja qasjesh në analizën e prozës bashkëkohore.

⁵¹ Zejnullah Rrahmani, Leximi dhe Shkrimi, Faik Konica, Prishtinë, 2003, fq 44.

Referencat

- [1]. Gennet Gerard , Figura III, Dy lindje&Dy perëndime , Elbasan, 2017.
- [2]. Todorov Tzvetan Poetika e Prozës, SH B Panteon-Shtëpia e librit, Tiranë, 2000.
- [3]. Dibra Ridvan, Gjumë mbi borë, Onufri, Tiranë, 2016.
- [4]. Genette Gerard, Diskursi I ri i rrëfimit.Dy lindje &Dy perendime , Elbasan, 2014.
- [5]. Apolloni Ag Paradigma e Proteut, OM , Prishtinë, 2012.
- [6]. Berisha, Nikë Anton Teksti poetike,Rilindja , Prishtinë, 1985.
- [7]. Bal Mieke, Narratologjia (Hyrje në teorinë narrative) Artini, Prishtinë,2021.
- [8]. Këqiku PHD. Eronita, Arti I Brikolazhit, Bard Books, Prishtinë, 2024.
- [9]. Rrahmani Zejnullah, Leximi dhe Shkrimi, Faik Konica, Prishtinë, 2003.
- [10]. Seminari Ndërkombëtar për Gjuhën , letërsinë dhe Kulturën Shqiptare, Revistë 38 , vëll 2, Teuta Dhima